

Elena Martínez de Madina

EGIAZKO IZENEN BILA

TOPONIMIA ABERASTASUN IKARAGARRIA DUGU ARABAN ETA ZER GUTXI ERRESPETATZEN DEN!

Bizialdia darama Gasteizko toponimia ikertzen. Bateko eta besteko toki izenak jasotzen, forma zuzena eskaintzen...

Eta toponimiaz galdezka hasi, eta bizi-historia kontatu digu, Gasteiz eta Nuarbe (Azpeitia) loturik, Alizia ahizparen eta Anjel Otaegiren ama Mariaren heriotzekin batera.

 MIEL A. ELUSTONDO ZALDI ERO

Zerk jarri zintuen toponimiaren bidean?

Garaian, ez nekien ezer toponimiaz... Zientziak ikasi izan nituen beti, baina ahizpa hil zitzaidan, irakasle zen, eta nik ere irakasle ikasketak egitea erabaki nuen. UBIko hirugarren mailan ari nintzela hil zen ahizpa... Zientzietako adarrean ikasi nuen irakasle, baina, ordurako, ahizparen bidez-eta, euskara ikasten hasita nengoan, eta, irakasle ikasketak bukatu eta euskaraz ikastera joan nintzen Hondarribira, HABEren barnetegira. 1983 zen. Urrian hasi eta Aste Santu arte egon nintzen han. Etxeko egoera hala moduzkoa zen: ahizpa hila, gero aita ere bai, aitona... Ama, amona eta hi-

rurok ginen etxean, anaia zaharra mediku ikasketak egin eta bere bidea egiten ari zen. Hondarribira joateko dudatan nengoan, baina amak joateko esan zidan.

Zerk jarri zintuen sasoi hartan euskaraz ikasten?

Anaiak, eta, batez ere, ahizpak. Irakasle ikasketak bukatu, eta Nuarbera joan zen, 1977an.

Ahizpari izena jarri beharko diogu...

Alizia zuen izena. Lau neska joan ziren, irakasle ikasitakoak. Alizia, Bego, Esther eta Itziar [Puelles]. Bego eta Esther irakasle izan dira Gasteizen, Barrutia ikastolan, eta Itziar, berriz, nuarbetar ba-

tekin ezkondu, eta Azpeitiko ikastolan gelditu zen andereño. Arabako Diputazioak Euskara zerbitzua-edo sortu zuen, Visitación Oiartzabal zen buru, eta hark egin zuen plana. Nire ahizpa-eta lehenak izan ziren hara joaten, esperientzia pilotua izan zen: baserri banatan jarri zituzten, ez laurak etxe batean. Gogoratzen naiz autoa hartu eta ahizpa Nuarbera eraman genuela. Eta, hala ere, Nuarbera joan behar zuela etxean esan zuenean, galdera bera egin genuen denok: "Eta non dago, bada, Nuarbe hori!?"

Hantxe, beti egon izan den tokian...

...Lohisoro baserrira eraman genuen. Kortatarrak ziren haiek. Lau seme-ala-

Elena Martínez de Madina Salazar

GASTEIZ, 1962

Filologoa, toponimia du ikerketa arlo, eta ikerketarekin batera, dibulgazioa. 1996az gero *Onomasticon Vasconiae* izeneko lanean ari da, Gasteizko eta udalerriko herri, kontzeju, auzo, kale, ibai, etxe eta gainerako enizenak jasotzen, ikertzen eta forma egokia ezartzen, eta lanari buruzko liburua publikatzen bi urtez behin, Euskaltzaindiarentzat. Prentsan, irrati eta telebistan kolaboratu ohi du. Euskaltzain izendatu zuten 2013an.

ba zituzten: Jose Inazio, Juan Karlos, Xabier eta Josune... Lohisoro Nuarben dago, baina ez Nuarbeko kalean ere, aurrerago joanda baizik, aparte! Ikasurte hasiera izango zen, iraila-edo, eta euria ari zuen, egun iluna... Lohisoron oso ondo hartu gintuzten, baina, hala ere! Gu Gasteiz-Gasteizen bizi ginen, Probintzia plazan! Lohisoro, berriz, baserri bakartua zen! Gogoratzen naiz, itzuleran, amak esan ziola aitari: "Ai, Antonio, baina non utzi dugu gure alaba?". Ahizpak hantxe egin zuen urtea, euskara titulua atera zuen gero, eta Olabide Ikastolan hasi zen ondoko kurtsoan. Bi urte egin zituen Olabiden, 1980an hil zen-eta, abuztuaren lehenengoan, trafiko istripuan. Nuarbetik Azpeitira joan zen María Otaegi [Anjel Otaegiren ama] eramatera, eta itzuleran, istripua izan zuten. Biak hil ziren.

Zer oroitzu duzu Aliziaren heriotzaz?

Ni udako kanpamenduetan nengoen, Korresen, eta, bitartean, Lohisoroko bi seme nagusiak, Jose Inazio eta Xabier, Gasteizera etortzen ziren, bateko Gamarrara eta besteko piszinara. Urte hartako uztailaren 27an, Santiago eta gero, beraz, ni nengoen kanpamendura etorri ziren -Alizia eta Nuarbeko bi umeak- eta-, ni agurtzera, Nuarbera zihoazen-eta, Azpeitiko festetara. Orduan hil zen Alizia, Otaegiren amarekin. Berez, Bego bizi zen Mariárekin [Otaegi], ez Alizia, baina Begok eta Aliziak, Nuarben elkar ezagutu eta konplizitate handia izan zuten lehen unetik.

Ni neu ere hainbat aldiz joan nintzen Nuarbera, ezagutu nituen María [Otaegi], eta Mertxe, ahizpa zuena. Honek, nire adineko alaba zuen Mari Mertxe [Urtuzaga, ikus ARGIA 2.476 zbkia] eta haren lagun egin nintzen.

1980ko abuztuaren lehena, trafiko istripua, hil ziren zure ahizpa Alizia, eta María, Anjel Otaegiren ama...

María Otaegik bisitaren bat izan zuen, edo zerbait egin beharra Azpeitian, festetan, eta Aliziak eraman zuen. Egitekoa egin eta, itzuleran, istripua izan zuten Nuarbera heltzen ari zirela, bihurgunean. Eta hil ziren... Kanpamendutik etxera etorri berria nintzen,

eta etorri biharamunean, piszinan lagunekin nengoela, txorizo-tortilla jaten eguerdian... abisua megafoniatik, Elena Martínez de Madina piszinako sarrerara joateko. Etxera joateko esan zietela. Etxera heldu, eta gurasoek esan zidaten Aliziak istripua izan zuela eta oso larri zegoela. Ordurako hilda zegoen baina. Aita oso urduri zegoen, autoa hartzeko gauza ez, eta taxia zuen lagun bati deitu behar izan zion. Eta abiatu ginen, kezkatzen. "Ai, eta nolako ospitalea edo zer izango ote dute han?"

Azpeitira heldu zineten.

Eta osasun zentrora-edo heldu ginen. Eta esan nien gurasoei: "Lasai, galde-tuko dut nik". Eta autotik atera eta sartu nintzen dena delako sendategira. "Zera nator... istripu bat... Gasteizko neska bat...", eta hangoak: "A, gaur eguerdian hildako neska!". "Adios! Hilda dago?". "Bai, eta gorpua Nuarbera eraman dute". Eta autora sartu, eta gurasoei "berri ona" eman behar izan nien. Eta Lohisorora. Hantxe zegoen gure Alizia, hilkutxan sartuta. Hurrengo eguna arte ezin izan genuen Gasteiza ekarri, gure ama hantxe utzita, beilan.

**Nire iritziz,
'intelektualitateko'
goi mailako jendeak beti
uste izan du dibulgazioa
herri xehearen
gauza dela"**

**Zure bizitza markatu
duen mugarrietako
bat dugu, duda
gabe. Haatik, zure
toponimia lanak
ekarri gaitu zugana.
Filologia ikasten
ari zinela jo zenuen
toponimiara?**

Ez! Filologian ez da toponimiarik ikasten! Euskara titulua atera, eta lanean hasi nintzen. Jesus Langilen ari nintzen, baina Udaberria Euskaltegian ere euskara eskolak eman nituen, funtzionarioentzako ikastaro trinkoak-eta, eta ez zegoen ikasleei huts egiterik. Bestalde, besterik egin behar bazen, egiten nuen! Oso lo gutxikoa naiz, eta, gauez, estudiatu egiten nuen. Fakultatera joaten hasi nintzen, baina laster ohartu nintzen kasu askotan ez zuela joatea merezi, hobeto zela artikulua irakurtzea. Ez nuen denbora alferrik galtzen ibiltzeko asmorik.

Zientziak ikasia zinen ordu arte.

Nola moldatu zinen filologian?

Laguntzaile bat hartu behar izan

nuen latina ikasteko. Egokitze mailan ginen, ehunka lagun, gehienak lanean ari ginen, eta inork ez zuen latina gainditzen. Eta, aldiz, latina izan zen nik gainditu nuen lehen gaia! Neure bideari segitu nion, neure saltsa guztiekin aurrera, eta filologia bukatu nuen. Ordurako, ikaragarri gustatzen zitzaidan ikerketa. Behin, Patxi Goenaga eta Henrike Knörri joan, eta esan nien: “Ikerketa egin nahi dut!”. “Zer ikertu nahi zenuke?”, haiek. “Ez dakit, berdin dit!”... Halako batean, ikerketa talde bat osatu zen, Henrike Knörr tarteko zela. Galde-tu nion: “Zertaz ikertuko dugu?”. Eta Henrikek: “Toponimiaz”. Bibliotekara joan behar izan nuen toponimia zer den begiratzera, toponimiaz idatzitakoa biltzera... Ez nekien ezer! Eta, bestalde, ni hiritarra naiz, kalekumea!

Baina hirian ere bada toponimia.

Bai, baina hori deskubritu egin behar da, eta horretan saiatzen naiz, horixe irakasten. Irratsaio batean parte hartzen dut, eta “Basoa kalea”, eman dezagun. Horixe da toponimoa, “Basoa”, eta horretarako da toponimia, gure hizkuntza zein izan den erakusteko, besteak beste. Toponimian denetarik gertatzen da, izen batzuk mantentzen dira, beste batzuk desagertzen, batzuk itzultzen, eta beste batzuk desitxuratzen. Eta ezer ez nekiela hasi nintzen, eta horretan ari naiz oraintxe ere.

Zein da toponimia ikertzailearen lehen lana?

Lehena, metodo zientifikoaz jabetzea: metodoa, sistema... Ikertzen ikasi behar du ikertzaileak. Nire kasuan, Gasteiz

udalerria aztertu dut, sakon, hau da, 63 herri! Horrek esan nahi du joan den bost mende honetako dokumentazioa aztertu behar izan dudala, orriz orri, toponimoak jasoz. 1996an-edo hasi ginen lan horretan, baina garai hartan ohi zenez, edozein modutan. Gaur bestela egingo genukeen. Gaur egun, 500.000 erregistro ezberdin baino gehiago ditut, toponimoak denak, nahasturik. Horiek ordenatzea sekulako lana da. Hasieran, historialariz osatutako talde batekin egin nuen lan, neu nintzen filologo bakarra. Eta izen nahaste-borrastea ordenatzeko programa diseinatu behar izan nuen. Urteak behar izan ditut izen-marabunta hori ordenatu, eta ikertzen hasteko.

Eta ikertzen hasi eta, zer?

Eta ikertzen segi! Eman dezagun, *Jeniturri*, hemen Gometxako toponimoa. Jeniturri... *iturri* duzu, behintzat. Badirudi ura dagoela. Eta *jen* hori, zer da? Eta, are, non dago leku hori, zehazki? “Halako lekutik bi balezta-tirotara...”, edo “halako lekurekin mugakide da...”. Alegia, halako azalpenak ageri dira dokumentuetan, askotan zehaztasunik ez dute, edo erreferentziak ez daude ondo jasoak, edo eskribauak –hura ere ez baita hemengo izan–, ez du dena delako tokiaren izena ulertu eta ahal duen moduan idatzi du. Eta hasten zara hipotesiak egiten, edo puzzlea egiten!

Eta zer da dena delako *Jeniturri* toki izen hori?

Entzun: bazen “aditu” bat, gizonezkoa, nola ez –gizonezkoek dena dakizue-eta, nonbait–, halako hipotesi bat zuena, artikulua bat egiteko prest zegoena –utzi egin behar nion artikulua publikatzen, zeharo aldrebes zebilen-eta–, baina halakorik ez idazteko esan nion. *Jeniturri...* *axariturri* duzu, azeri iturri! Joan eta harapatu!

Zein gauza eder!

Bai, oso ederra, baina inork ez du kasurik egiten! Kar, kar... Jendearen sentsibilitatearen arabera da hori, eta, adibidez, Gasteiz oso toponimo-gordezalea izan da, kale izenak ikusi besterik ez dago. Halako lekuri izen bat jarri aurretik, askotan egin izan didate kontsulta: “Elena, begiratu didazu hiriko alderdi horretan zein toponimo ditugun?”. Halaxe etorri dira izen asko: Zabalgana, Salburua, Borinbizkarra... Eharin, *Boronbizkarra* esaten dute, eta bertara joan behar izan

nuen, izena azaltzera, gauzak azaldu egin behar baitira! Zertarako ikertzen dugu, bestela?!

Ez dela azalpenik ematen, esan nahi duzu?

Nire ustez, oso gutxi. Nire iritziz, “intelektualitateko” goi mailako jendeak beti uste izan du dibulgazioa herri xehearen gauza dela. Ez gure inguruan bakarrik. Unibertsoa ulertzeko, adibidez, hortxe Carl Saganen lana. Haren bidez ez dugu dena ikasiko, baina zenbait beldur uxatuko ditugu, behintzat. Carl Sagan ez zen herrena! Eta, aldiz, XX. mendean, ematen du dibulgazioa bigarren mailako gauza zela. “Ez dute ulertzen...”, dio ustezko intelektualitateak, eta nik esaten dut: “Bada, azaldu beste modu batera, jendeak ulertzeko moduan!”.

Dibulgazio zalea zara zu.

Ahal dudan dibulgazio lan guztia egingen dut! Hamasei urte daramatzat Radio Vitorian, eta zazpi urtez hartu dut

parte *Egun on, Euskadi* telesaioan. Eta inoiz ez zait inor etorri nik esandakoa zuzentzeko esatera. Berdin, egunkarian idazten ditudan kolaborazioen kasuan: inoiz ez dut koma bat aldatu behar izan, ondo pentsatuta idazten ditut gauzak. Hitz egin bai, solasaldietan parte hartu bai, baina zorroztasunez, beti. Horixe da dibulgazioa, nire ustez. Aurten, udarako ere deitu didate, irratsaio batean parte hartzeko, baina ezetz esan nien, Gasteizko toponimiari buruzko hurrengo tomoa bukatu behar dut! Eta ni, zer esango dizut, bada, autonomia naiz. Toponimia lan hau datorren urtean bukatuko da, eta ikusiko dugu gero zer datorren... Baina, horixe, ezer ez nekiela hasi nintzen toponimian, baina izugarria da, hor gure hizkuntza dago eta!

“

***EiTBn Azazéta,
Lazarrága, Ilardúia...
baina gure hizkeran
Azázeta, Lazárraga,
Ilárduia ditugu. Arabako
hizkera ondokoena
bezain ona da”***

Hori poza zurea!

Bai, bada! Eta irratian, eta jendeak deitzea, halako izen edo halako deituraz galdezka, eta azalpena ematea, eta entzuleak ulertzea... Poza, ez txikia! Izen

hauek gure-gureak dira, gure hizkuntza da. Izen batzuk desitxuratu dira; beste batzuk, aldiz, bere horretan gorde dira. Izugarria da! Hizkuntza, toponimia... izugarria da dena! Toponimia aberastasun ikaragarria dugu Araban eta, berriz, zer gutxi errespetatzen den! Zer gutxi errespetatzen diren Arabako toponimia, Arabako hizkera, Arabako kontuak. Hortxe beti EiTBn Azazéta, Lazarrága, Ilardúia... baina gure hizkeran Azázeta, Lazárraga, Ilárduia ditugu. Arabako hizkera ondoko herrialdeetako bezain ona eta zuzena da!

Errespetu eske ari zara.

Bai, bada! Arabako hizkerak aspaldiko euskararen azentua gorde du. Hemen Bírgara da, han Bergára. Errespetu gutxi haiek [bizkaitar eta gipuzkoarrek], eta konfiantza gutxi, berriz, guk, arabarrok. Aberásturi, hemen; Aberastúri Bizkaian. Zuzenak dira biak, baina Araban garai bateko doinuari eutsi diogu, eta gainerakoetan, aldiz, ez. Ez da bata bestea baino hobea, zuzenak dira biak, eta kito, baina ez inorena bertakoen gainetik jarri! Hemen Azázeta, Ilárduia, Aberásturi... dira, Arabako hizkera errespetatu behar da! ●